

Magyar történelmi fogalomgyűjtemény, I–II.

Szerk.: Bán Péter

(Kiadja a Heves megyei Levéltár,
Eger, 1980. 1064 old.)

Nincs, és ki tudja, mikor lesz történelmi szaklexikonunk, utójára négy évtizede jelent meg kötetben a legfontosabb történelmi fogalmak magyarázata, amely azóta egyrészt könyvritkasággá vált, másrészt – mivel elavult – a mű kisszámú tulajdonosának öröme sem lehet teljes. Ha tanár, diák vagy általában történelem iránt érdeklődő egy-egy kifejezés vagy fogalom értelmét, eredetét, történetét szeretné megtudni, akkor bizony többnyire tanácstalannul áll, vagy könyvek, lexikonok tucatjait kell végigböngésznie, mire megtalálja a megoldást, vagy – s talán ez a gyakoribb – feladja a hiábavaló keresgélést.

Aligha akadt a történészek között, aki vitatta volna, hogy szükség van a történelmi fogalmak magyarázó gyűjteményére, szakszótárára, hasonlóra, mint amilyet a művészettörténészek Művészet-történelmi ABC címen már több mint két évtizede kiadtak. Az irodalomtörténészeket, néprajzosokat lexikonok segítik a kutatásban, csak a történelem maradt ki a sorból. Sem az akadémia II. osztálya, sem az egyetemi tanszékek, sem a fővárosi vezető tudományos intézmények, sem a központi kiadók nem vállalkoztak a sürgető igény kielégítésére. Ám hirtelen „csoda” történt. Nem a felsorolt tudományos központok, nem is a viszonylag jól ellátott múzeumok vagy könyvtárak, hanem a méltatlanul háttérbe szorított vidéki levéltárak egyikében határozta el néhány fiatal levéltáros, hogy elkészítik a történelmi fogalomgyűjteményt. A Heves megyei Levéltár kollektívája Bán Péter szerkesztésében 1980-ban letett az asztalra két, sokszorosított kötetet. Szerzői: Bán Péter, Havassy Péter, Nemes Lajos, Á. Varga László. A kiadványhoz szükséges költségek előteremtését a levéltár igazgatója, Kovács Béla vállalta magára, ami az évente általában alig 100 ezer forintos vagy annál is jóval kisebb kiadványi költségekkel rendelkező levéltár esetében nem kis feladatot jelentett. Heves megye Tanácsa V. B. művelődésügyi osztálya azonban ezúttal is jó partnernek bizonyult, előlegezte a kétezer példány nem cse-

kély előállítási költségét. Ezzel szemben a levéltár igazgatója szavatolta, hogy a kétezer kötetre vevőt talál, s a kiadvány nem lesz ráfizetéses. Ezt a fogadkozást ugyan eleinte megmosolyogták, ám annál nagyobb lett a csodálkozás, amikor mindez valósággá vált, a kiadvány sikerkönyv lett, voltak megyék, amelyek az iskoláik számára száznál több példányt is rendeltek, vásároltak, s magánszemélyek is gyakorta keresték.

Az egi kollektíva jól mérte fel a „piacot”. Valójában nem kockáztattak, biztosra mentek, nagyon jól tudták, hogy a kiadvány a maga nemében úttörő és hégzappoló vállalkozás. A szerény kivitel, a viszonylag nem nagy terjedelem mellett láthatóan arra törekedtek, hogy könnyen, jól használható kézikönyvet kapjon kezébe az olvasó. Lássuk csak, mit is talál benne: mindenekelőtt a magyar történelemmel kapcsolatos fogalmakat s ezek mellett legfennebb a szomszédos, illetve hazánkkal a történelem folyamán szorosabb kapcsolatban álló országok néhány, magyar vonatkozásban is feltétlenül fontos címszavát. A jogtörténet és közigazgatás, az adózás, a mértékegységek, a hadtörténet, pénztörténet, gazdaságtörténet, művelődéstörténet, történelmi földrajz, egyháztörténet és még sok más rokon terület fogalmaira talál az olvasó magyarázatot. Legtöbb esetben a szó eredetét is megvilágítják. Vannak rövid, tömör, egy-két mondatos magyarázatok s mellettük esszézerű, enciklopédikus, több oldalas szócikkek. A keresést megkönnyíti a nagyszámú utuló szócikk. A címszavak összeszámlálására nem vállalkoztunk, de több ezres nagyságrendű lehet, s már ez a szám önmagában is tiszteletet parancsol. Több száz kézikönyvet, lexikont, olykor folyóiratcikket is használtak a címszavak kidolgozásához. A szakirodalom jegyzéke arról győzi meg az olvasót, hogy általában a legújabb, legátfogóbb, legmegbízhatóbb adatokat nyújtó kézikönyveket és egyéb kiadványokat, írásműveket használták. Időben a népvándorlás korától napjainkig ível a címszavak sorozata.

Ilyen terjedelmű s ilyen átfogó műben természetesen az ismertető könnyűszerrel talál olyan megoldásokat, magyarázatokat, címszó-variációkat, amelyek vitathatók. Nézőpont kérdése, hogy a rövid, tömör vagy a terjedelmesebb, enciklopédikusabb címszavak kapják-e a fő hangsúlyt. Természetes az is, hogy szép csokrot tennének ki azok a címszavak, amelyek kimaradtak a kötetből, s van néhány olyan is, amelynek a felvétele megkérdőjelezhető. Ám terjedelmi okok miatt nem vállalkozhatunk efféle listák közzétételére.

Kétségtelen, hogy újabb kiadás esetén – erre újabb, úgy tűnik, a Gondolat Kiadó jóvoltából van lehetőség – érdemes lesz a címszavakat újra átfésülni, a stiláris pongyolaságokat kijavítani; az egyes címszavakon belül is indokoltnak látszanak néhol szerkezeti változtatások. Az enciklopédikus címszavak mellett néhány alapvető fogalom (pl. mértékek, fegyverek) külön címszóban való rövid magyarázata szerencsésebb lenne, mint a jelenlegi megoldás. Mert például ha valaki az akó szó pontos jelentésére s littere való átszámított értékére kíváncsi, egyszerűbb, ha az akó címszónál megtalálja a tudnivalókat, s nem kell az űrmértékek címszóhoz lapoznia, ahol csak viszonylag hosszú keresgélés után találja meg – nem is hiánytalanul – a vonatkozó adatokat. Az ilyen és efféle vitatható részletek azonban a munka egészéhez képest apróságok, eltörpülnek a vállalkozás nagyszerűsége mellett. Nyíregyházán történések vitatták meg a köteteket, s a visszhang egyértelműen elismerő volt. A szakma joggal tisztelgett a nagyszerű vállalkozás előtt.

A történelmi fogalomgyűjtemény megjelenítésére több tanulságot is kínál:

1. Vidéki tudományos műhelyek is képesek országos jelentőségű feladatok megvalósítására, s ezt a tevékenységet az eddiginél jobban kell támogatni mind erkölcsileg, mind anyagilag.

2. Az ún. nem hivatásos kiadók (levéltárak, múzeumok, könyvtárak) gyorsabban és rugalmasabban alkalmazkodnak az igényekhez, a kereslethez, ezért szintén fokozott támogatást érdemelnek. Az elmúlt évben e tárgyban Pécsen tartott tanácskozással és a kiállított művek ékesen bizonyították a nem hivatásos kiadók nélkülözhetetlen szerepét.

3. Vannak olyan országos jelentőségű témák vagy forráscsoportok, amelyek kiadását objektív vagy szubjektív okok miatt a központi kiadók évtizedeken keresztül képtelenek voltak megoldani, a levéltárak, múzeumok, könyvtárak ezen a téren is nélkülözhetetlen munkát végeztek.

A történelmi fogalomgyűjtemény kapcsán talán nem érdektelen felvetni azt sem, hogy a honismereti mozgalom megerősödött és kiterjedtebbé már annyira az elmúlt évtizedek folyamán, hogy megérdemelne egy honismereti enciklopédiát, amely a honismeret egyes területeinek legfontosabb tudnivalóit tartalmazná röviden, közérthetően. Viszonylag kis terjedelmű, szolid költséget igénylő, sokszorosított kiadványra lenne szükség, amely ott lehetne nemcsak a Hazafias Népfront, a mozgalom aktivistái asztalán, hanem a párt- és állami vezetés minden szintjén haszonnal forgatható lenne. De addig is, amíg ez nem készül el, a honismeret, a történelem iránt érdeklődők figyelmébe ajánljuk a történelmi fogalomgyűjteményt.

Csorba Csaba

Horváth Lajos:

Bag története

(Kiadja a
Nagyközségi Közös Tanács,
1982. 386 old.)

Szolidan ízléses kiállítású, jól tipografizált községtörténetet vehet kézbe az olvasó, noha az „csak” rotaprint technikával készült. A Galga menti szép táj községtörténeti vállalkozása mindenképpen dicséretesnek mondható. Elismerésre méltó a szerző munkássága is, aki a Pest megyei Levéltár dolgozójaként gazdag levéltári forrásokra támaszkodva végezte munkáját, de dicséretes a tanács *kiadói* tevékenysége is, amely – ezúttal is – olyan kiadvány megjelenítésére fordította energiáját, amely a megye helytörténeti bázisgyűjteményére alapozta kutatómunkáját, úgy azonban, hogy nem hagyta figyelem nélkül az országos főhatóságok levéltárainak forrásait és azt az irodalmat sem, amely napjainkban éppen a legkorszerűbb tanulmányokat használja fel forrásul a község, illetve Pest megye történetére vonatkozóan.

Dicséretes a mű háttérben álló szakemberek neveinek felsorolása is, akik ilyen vagy olyan módon segítői voltak a kötetnek. Nem éppen utolsósorban említve a kötet igényes lektorait.

A szó nemesebb értelmében: igazi „honismereti” tevékenység volt az, amely e törekvéseket életre keltette.

A kötet nagyjából a magyar történelmi periodizációs határokon belül építette fel vázlatát és mondanivalóját. Mindenütt bő gazdasági és társadalomtörténeti fejtegetések foglalnak helyet a periódushatárok között. Sokszor ez a bőnek mondott anyag még lexikálisan terjengősnek is érezhető, különösképpen, ha a kötet művelődéstörténeti hiányos fejezeteire gondolunk. A művelődéstörténetre a hódoltság korszakából mindössze 10, a kapitalista korszakban megdöbbenően kevés – mindössze csak 3 oldal, de a szocialista korszakra is csak 21 oldal terjedelemben jutott. Noha minden korszakban szívesen láttunk volna A papok, prédikátorok, templomok című fejezetekhez hasonlóan Tanítók, iskolák, iskolások című fejezeteket. Ha az Iskolaépítés, oktatás és nevelés fejezet alaptétele és kiindulópontja a szerzőnek az volt, hogy a bagai népiskolázás már a 17. század második felétől *folyamatos* volt, akkor szeretünk volna minél többet hallani az *első* és a *második Ratio educationis*ről, az 1845-ös elemi iskolai szabályzatról, majd a neabszolutizmus korszakának viszonylagos népiszkolai fellendüléséről és – főképp – Eötvös népiszkolai törvénye (1868) utáni események kibontakozásáról. E korszakok igen hiányos művelődéstörténeti ecsetkezelése a legszembetűnőbb a kötetben, máig ható és mutató számtalan következményével együtt. A már említett gazdaságtörténet és társadalomtörténeti gazdagsága a kötetnek, különös-

képp a gazdasági, a társadalmi és kulturális egyesületek felrajzolásával sok támpontot nyújtott a község II. világháború előtti történetéhez, hiszen a felzabadosulás utáni új történelmi korszak intézményrendszerének sok-sok modellje már ekkor kialakult a községben.

Gazdag *apparátus* zárja le a kötetet. A jelentős képdokumentumár mellett értékesnek kell tartani a község *utca- és dűlőneveinek táblázatait* és a nagy gyakorlati haszonnal forgatható *helynévmutatót*.

Végül is az egyre szaporodó községtörténeti monográfiák sorában – Bag története – értékes kötetként tartható számon, amelyek az utóbbi évtizedekben – a *fővároscentrikus* múltból *vidékcentrikussá* átalakult helytörténetírás reneszánszában – jelentek meg, nem utolsósorban a hazai levéltárak jóvoltából.

Dr. Kanyar József

Balogh Ferenc:

Debreczeni László, az építő- és iparművész

(Kriterion Könyvkiadó,
Bukarest, 1983.
110 old., 50 tábla)

A reneszánsz kori ember sokoldalú munkássága testesül meg Debreczeni László életművében. Mi mindenre futotta nem mindennapi alkotó tehetségéből! Foglalkozott építőművészettel, a kopfajak művészetével, ötvösséggel, önművességgel, ruházat- és textiltervezéssel, tanulmányok, cikkek, kritikák írásával. S ezenfelül még előadásokat is tartott az ötvenes-hatvanas években a kolozsvári képzőművészeti főiskolán és Bolyai Tudományegyetemen. Balogh Ferenc e gazdag életmű legjelentősebb vetületét, Debreczeni László építészeti és iparművészeti munkásságát mutatja be monográfiájában.

Debreczeni László az 1920-as évek derekán lépett pályára. Olyan kitűnő mentorai voltak, mint Erdély kiemelkedő, nagy személyisége, Kós Károly és Kelemen Lajos, a neves történész, az erdélyi történeti néprajzkutatás úttörője. Nekik köszönhetette – mutat rá Balogh Ferenc –, hogy mint kezdő építő- és iparművész már akkor tudatosítja magában, „kik az elődjai, mit kell Erdélyben tennie és vállalnia”. E felismerést tartva szem előtt, tette magáévá Kós Károlynak azt a nézetét, hogy nemzeti művészetünk alapja csak a népművészet lehet. Kelemen Lajos hatására pedig „egy életre vállalja a műemlék-ügy szolgálatát”, s érdeklődése ennek megfelelően a középkori épületek, nevezetesen a népi műemlékek körébe tartozó templomok, fatornyok, haranglábak, cintermek, cintermekapuk, kapubástyák stb. felé fordul.

Mivel a helyszíni vizsgálat módszerének volt a híve, munkássága évtizedeiben keresztül-kasul be-

járta Erdély valamennyi megyéjét. Emellett, természetesen, párhuzamos levéltári kutatásokat is végzett, adatmeghatározásait azonban elsősorban a helyszíni vizsgálatokra alapozta. Ez igen lényeges eleme volt munkamódszerének. Több évtizedes szívós munkája eredményeként 512 helység református egyházi műemlékét vette számba e módszerrel, s a vizsgált tárgyat – miután felmérte és leírta – minden esetben le is rajzolta vagy le is fényképezte. Joggal tekinti tehát monográfusa Debreczenit Erdély „legjobb, ha nem egyedülálló” műemlékmérőjének és leírójának.

A monográfia a feldolgozott téma beható ismeretéről tanúskodik. Balogh Ferenc körültekintő alaposággal ismerteti és értékeli Debreczeni László építészeti műemlékek összeírásával, rajz-, illetve fényképfelvételezésével, -konzerválásával és -restaurálásával, templomépületek tervezésével (68, általa tervezettből 42 felépült), felújításával és bővítésével kapcsolatos munkásságát, hagyományokra rábresztő, népszerű hangvételű szakírói és kritikus tevékenységét, írói és lapszerkesztői működését, nyomtatékosan hangsúlyozva, hogy „írásai nagy többsége szorosan összefügg műemlékkutató munkájával, adatai sokszor forrásértékűek, s a népszerűsítő irodalmon kívül a tudományos szakirodalmat is gazdagítják”. Két könyve – Erdélyi református templomok (1929), A mi művészetünk (1940) – és csaknem másfél száz tanulmánya, cikke ezért nélkülözhetetlen értéket képvisel az általa felvetett témák kutatói számára.

Balogh Ferenc monográfiájának értékét nagyon emeli, hogy tüzetesen ismerteti Debreczeni László felmérési módszerének szakaszait, és ennek illusztrálásul közli a kökői unitárius templom műemlékvizsgálatáról készített két jelentését. Balogh könyvének ez a része módszertani segítségül szolgálhat hasonló vizsgálatokat végzők számára.

Bízást elmondhatjuk tehát Balogh Ferenc monográfiájáról, hogy nemcsak kulcs Debreczeni László életművének megismeréséhez, hanem egyben megbízható kalauz is Erdély középkori népi építő- és iparművészetében való tájékozódáshoz.

Sándor László

ŐRSÉG – Alsóőr, I.

A Burgenlandi
Magyar Kulturális Egyesület
tájékoztató közleményei
17. szám.

Újabb kiadvánnyal gyarapodott a magyar nyelv-közösség „legkisebb kisebbségének” helytörténeti irodalma: a Burgenlandi Magyar Kulturális Egyesület időszaki sajtóterméke, az Őrség, tematikus különszámot állított össze Alsóőr község múltjáról és jelenéről. A trianoni döntés után 25 ezer főről 6 ezerre apadt burgenlandi magyarság életében sajátos helyet foglal el ez a felsőőri járáshoz tartozó,

Pinka folyó menti, mintegy 800 lelket számláló kisközség. Mára Ausztriának egyedüli magyar többségű települése. Legfőbb nevezetessége a húszezer kötetes *Őrségi Könyvtár*, mely tizenkét év óta dr. Galambos Ferenc gimnáziumi tanár és helybeli lelkész irányításával gyarapszik és szolgálja a környező magyar helységek (Felsőőr, Pulya, Órisziget) magyar nyelvű lakosságának anyanyelvi művelődését. Szerkesztésében jelent meg az a helytörténeti jelentőségű kiadvány is, melynek rövid tanulmányai, cikkei híradást küldenek erről a megfigyelt magyar népcsoportról. S akiknek kötődése a magyar nyelvközösséghez az utóbbi évtizedekben kissé meglazult, de napjainkban – éppen az ott élő nyelv- és hagyományápoló értelmiségiek jóvoltából – megújulóban van.

A füzetszerű kiadvány Alsóőr című cikkéből megtudhatjuk, hogy „Alsóőr lakói részben földművelők és állattenyésztők voltak, részben kézművesek és messzeföldre járó kereskedők, a községnek ez a jellegzetessége megmaradt a mai napig”. Farkas József iskolaigazgató rövid rövid tanulmányában egy sajátos néprajzi jelenséggel, a búcsújárás hagyományával foglalkozik. Az alsóőriek – mint általában a burgenlandiak – Máriacell egyház-kultúrájának vonzáskörébe tartoztak, s így évente ide vezetett az egyhetes gyalogutat kívánó záróndoklat, melynek nemzedékeken át kialakult részletes útvonala, programja és szokásrendje volt. Az osztrák hívők seregében mindig érdekes színfoltot képviseltek a magyarul éneklő, s magyar népi ruhába öltözött alsóőri leányok. Az írás sok adalékot szolgáltat a régi népelet teljesebb megismeréséhez. Helyi személyiséghez kötődik dr. Galambos tanulmánya is: *Alsóőri Moór Anna, az első ünnepelet magyar színésznő (1773–1842)*. A Kelemen László által 1790-ben alapított első magyar színtársulat legtehetségesebb színészeiről – akinek korabeli tudósítások szerint Simai Kristóf, *Igazházi, egy kegyes jó atya* című bemutatója, s így az első magyar színházi estnek sikere köszönhető – eddig ismeretlen anyakönyvi adatok alapján tár fel névumnak számító életrajzi adalékokat. Dr. Seper Károly: *Az alsóőri strázsák, Bertha József: Határvidék és megegyezések* című írásaikkal a község múltjának feledésbe merülő helytörténeti jellegzetességeit elevenítik fel. *Farkasné Kelemen Erzsébet: Péter bácsi esete szent Jánossal* című népi anekdotája a táj folklórijából nyújt izellőt. A község jelenét Seper József polgármester tájékoztatójából ismerhetjük meg. A helytörténeti múzeumról, az *Alsóőri művelődési napok* eseményeiről pedig rövid tudósítások informálnak.

A burgenlandi magyarság jelenleg legfájdóbb gondja az óvodai, elemi iskolai magyar nyelvoktatás és az önálló magyar gimnázium hiánya. „Súlyos probléma a magyartanítás szempontjából, hogy egyre növekszik azoknak a gyerekeknek a száma, akik nem beszélnek magyarul, amikor iskolába kerülnek. Fontos szerepe volna ebből a szempontból az óvodának, hogy megadja ne csak a német nyelv tudását, hanem a magyarét is azoknak, akik

ezt a szülői házban nem kapták meg.” – olvassuk az *Alsóőr iskolája* című helyzetismertetésben. A jelenlegi magyar értelmiség még közvetlenül a trianoni idők után, a még működő magyar középiskolai oktatásban vagy a határhoz közel fekvő dunántúli kisvárosokban szerezte meg a középiskolai magyar nyelvi és irodalmi műveltséget. Azóta nincs utánpótlás. A jövő gondját csak egy önálló magyar gimnázium oldaná meg. A hírek között azonban örvendetes eseményről is értesülhettünk: megalakult a *Burgenlandi Magyar Intézet*. Sokak számára még emlékezetes, 1981-ben, az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson dr. Galambos felszólalása, melyben egy helyi Magyarságtudományi Intézet megszervezését szorgalmazta. Akkori beszédében mondotta: „Mindenekelőtt azonban nekünk magunknak, a „legkisebb kisebbségnek” van ilyen tudományos alapot biztosító, ugyanakkor összefogó, koordináló, de természetesen indítást is adó szervezetre égető szüksége... Fontos és nemes feladata volna a Magyarságtudományi Intézetnek – a hasonló intézményekkel való kapcsolatok mellett (Bécs, Graz) – az osztrák és főleg a burgenlandi közvélemény helyes tájékoztatása... Néha szakemberek is beismerik a hiányt ezen a téren. Most sorra nyugdíjba mennek vagy meghalnak azok az öregek, akik még – magyar iskolák alapján – jól ismerték szóban és írásban a magyar nyelvet, pedig a magyar nyelv ismerete nélkül Burgenland történetével szükségszerűen egyoldalúan foglalkozhatnak csupán.” Az intézet megalakulásával – melynek az alsóőri könyvtár a bázisa – megnyíltak a további tudományos munka lehetőségei. A jövő eredményei pedig, valljuk, mindkét nép számára egyaránt gyümölcsözővé válnak. A burgenlandi magyarság így fogja betölteni a hasznos híd szerepét a magyar–osztrák kulturális kapcsolatokban.

Hajdu D. Dénes

Nagy Károly:

Beszélnek a régi kövek Ózd környékén

Ózdi Honismereti

Közlemények, 3. 1982. 229 old.

Az Ózdi Népművelési Intézmények Honismereti Köre sokrétű tevékenységével hosszú ideje a honismereti mozgalmunk élvonalába tartozik. A kör munkája átfogja a honismereti tevékenység szinte valamennyi területét, a nemzeti múlt emlékeinek gyűjtése, feldolgozása és bemutatása terén kiemelkedő eredményeket ért el. Ennek illusztrálására talán elegendő, ha arra utalunk, hogy a kör tagjai alapozták meg az ózdi Kohászati Üzemek Gyártörténeti Múzeumát, tevékeny szerepet vállaltak a keleméri Tompa Emlékház létrehozásában és az utóbbi időben a rövidesen megnyíló putnoki Gö-

mőri Múzeum gyűjteményének kialakításában. A folyamatos köri tevékenység és gyűjtőmunka eredményeit évről évre kiállításokon és tudományos tanácskozásokon tárják az érdeklődők elé, s ami távolabbi területeken is hírnevet szerez a honismereti körnek, a tagok tudományos igényű tanulmányait a „Lakóhelyünk, Ózd” című, rendszeresen megjelenő füzetben, a nagyobb lélegzetvételű, monografikus jellegű feldolgozásokat pedig az Ózdi Honismereti Közlemények című kiadványsorozatban jelentetik meg. A Lakóhelyünk, Ózd címűnek eddig hét kötete látott napvilágot, a Közleményeknek pedig immáron a harmadik.

Nagy Károly Beszélnek a régi kövek Ózd környékén című munkája megszületését tulajdonképpen egy tájismertető újságcikk sorozatnak köszönhetjük. Az Ózdi Vasas című üzemi lap hosszú időn keresztül folytatásokban közölte Nagy Károly írásait, amelyek ismeretterjesztő szándékkal, ugyanakkor elmélyült kutatásokon alapuló tudományos igénytelenséggel mutatják be a főként vasvári olvasóknak a szűkebb Ózd környéki táj gazdag történetét. A cikksorozat sikere nyomán merült fel a gondolat, hogy az írásokat kibővítve, hivatkozással ellátva, gyűjteményes kötetbe szerkesztve, egy olyan kiadvány készüljön, amely a legkülönbözőbb érdeklődősűk igényeit egyaránt kielégíti, a munkásművelődés és az iskolai oktatás terén egyaránt a hazaszeret elmélyítést szolgálja.

A sokszorosított, csaknem 70 illusztrációt tartalmazó kiadvány ezt a célkitűzést kiválóan szolgálja. A szerző olvasható stílusban, öt földrajzi tájegység, a Bán völgye, a Hegyhát, a Sajó bal parti dombvidéke, a Hangony völgye és a Borsodnádasdi völgy 18 települése történelmi vázlatát tárja elénk a kezdetektől napjainkig, és bővebb információkat szolgáltat az egyes községek nevezetességeiről, a szülőföldjét szerető ember számára feltétlenül megismerésre váró művelődéstörténeti sajátosságokról. Ez utóbbi ugyan kissé útikönyvjellegű az a munkának, de mégsem sorolható az ilyen művek kategóriájába, mert az itt közölt adatok nem pusztán a figyelemfelkeltést szolgálják. Tartalmas, az esetek többségében eddig publikálatlan, a szerző kutatásai nyomán előkerült adatok tárulnak az olvasó szeme elé, amelyek a már netalántán feledésbe merült ismeretekkel kibővülve kerek egészzé formálódnak, és az adott település történelmébe ágyazottan elevenednek meg.

A kiadványban bemutatott települések közül szinte valamennyi kiemelkedő jelentőségű történelmi személlyel, műemlékkel vagy más egyéb nevezetességgel büszkélkedhet. Így többek között meg tudhatjuk, hogy Nagybarcán született Almási Balogh Pál, Kossuth és Széchenyi híres háziorvosa, aki az orvostudományok mellett a filozófia és a nyelvészet területén is több, sajnos ma már feledésbe merült munkával gyarapította kultúránkat. Bánfalván a műemlék Platty–Szirmay-kastély Kazinczy Gábornak adott otthont élete utolsó 14 esztendejében, s a kis település a szabadságharc bukása után hasonló szerepet töltött be irodalmi életünkben, mint korábban Széphalom. Tardona Jókai búvóhe-

lyeül szolgált 1848 után, a keleméri kis lelkeszlakban pedig Tompa töltött két esztendőt, talán életének legférdalmasabb időszakát, amikor kisfia halálát követően apai gyászal éli át a szabadságharc bukásának tragédiáját. Putnokon született Péczy József költő, műfordító, az első magyar népszerű tudományos folyóirat a Minden Gyűjtemény szerkesztője és Tóth Ede, A falu rossza népszínmű szerzője. Hosszan sorolhatnánk tovább, hogy – az ismert festett famennyezetes templomoktól a települések várainak történetéig – hány és hány, érdeklődésre számot tartó területet érint a szerző. Természetesen a könyv elolvasása után mindezekről részletes és kimerítő képet kap az olvasó, akihez eljut ez a, sajnos, kis példányszámú megjelenő, de mindenképpen figyelemre méltó, értékes kiadvány.

Veres László

A Gömöri Múzeum Híradója

A rimaszombati székhelyű Gömöri Múzeum 1982-ben ünnepelte fennállásának 100. évfordulóját. Ennek tiszteletére az Obzor Gemera (Gömöri Látóhatár) című, negyedévenként, szlovák nyelven megjelenő honismereti folyóirat múlt évi 2. számát a múzeum bemutatásának szentelte. Az intézmény munkatársainak így módjukban állt nemcsak a múzeum történetét, de a különböző osztályok kutatási, közművelődési tevékenységét is bemutatni. A múzeumnak rendszeresen megjelenő önálló kiadványa a legutóbbi időkben nem volt (részben talán ezt pótolják a Gömöri Honismereti Társaság magyar és német összefoglalókkal kiegészített szlovák nyelvű néprajzi tanulmánykötetei, amelyek Gemer címen jelennek meg rendszertelenül). Jóleső érzéssel vehettük hát kézhez a *Gömöri Múzeum Híradója* című, sokszorosított, kétnyelvű füzet első számát. A kiadványt „az önkéntes munkatársakkal fennálló kapcsolatok rendszeresítése és elmélyítése érdekében” évente két alkalommal kívánják megjelentetni. „Ilyen módon is szeretnénk megismertetni önkéntes munkatársainkat a múzeumban folyó munka eredményeivel és az előttünk álló időszerű feladatokkal. A Híradót egyúttal módszertani közlönynek is szánjuk, amely elsősorban a járásban folyó honismereti munkát, a községi és üzemi krónikáirást, valamint a különböző emlékszóbak, forradalmi sarkok színvonalának emelését hivatott szolgálni.” – olvashatjuk Jaroslav Svorennek, a Gömöri Múzeum igazgatójának bevezető sorában a célkitűzést.

Miről is olvashatunk a füzetecskében?

Jaroslav Svoren a Gömöri Múzeumot (történetét, munkáját, célkitűzéseit) mutatja be egy rövid írásban. A kiadvány jellegeből adódóan figyelemre méltó Olga Comajová: A Gömöri Múzeum önkéntes munkatársainak feladata és céljai című írása. Itt a szerző, néhány elméleti kérdés tisztázása után, főleg az együttműködés formáira koncentrál, mégpedig az osztályok (régészet, történelem, néprajz,

képzőművészet) jellegét is figyelembe véve. A továbbiakban két rövid írást olvashatunk a krónika-írásról és a forradalmi hagyományok szobáiról a rimaszombati járásban (Viera Bettesová és Valéria Melotinska munkái), majd Újabb régészeti leletek a Gömöri Múzeumban címen B. Kovács István számol be a Régészeti Osztály legfrissebb (nem túlzás: szenzációs!) eredményeiről. Az 1982 nyarán Méhíben végzett mentő ásásat eredményeként ugyanis európai viszonylatban is szinte egyedülálló sír-együttesre bukkantak. Az ún. bádeni kultúrához (i. e. a 2. és 3. évezred fordulója) tartozó, több, ember alakú urnát tartalmazó sír legjobb párhuzamait a szintén Sajó-völgyi Centerből és Trója kora bronzkori rétegeiből ismerjük.

A füzetet a Gömöri Múzeum 1983-as kiállításainak jegyzéke zárja Olga Comajová összeállításában. Az, hogy a fentebb elősorolt írások magyarul is olvashatóak, B. Kovács István munkájának köszönhető.

Liszka József

Hadikfalvi székely népdalok

*Közreadja a Sombereki
Községi Közös Tanács.
1983. 211 old.*

Aki figyelemmel kíséri a Baranya megyei népdalkiadványokat, s netán gyűjti is őket, most egy újabb, szép kiadványt tehet a többi mellé. Köszönhetjük ezt – mint a többi ilyen jellegű megyei kiadványt – egy fáradhatatlan gyűjtőnek, a népzene „megszállottjának”, Várnai Ferencnek, a kötet szerkesztőjének.

Évek óta fáradságot, időt nem ismerve kutatja és gyűjti az emlékezet legmélyén megbúvó dallamokat, s a felszínre hozza őket. Most egy újabb csokrot kötött nekünk; és ebben a kötetben nyújtja át a hadikfalvi népdalok legszebbjeit.

A kötet gyűjtői: Kodály Zoltán, Balla Péter, Kiss Lajos, Várnai Ferenc. Kodály Zoltán Hadikfalván járva (1914) 30 énekelt és 22, hangszeren játszott dallamot gyűjtött össze. Balla Péter majd húsz év múlva még 43 dallammal egészítette ki Kodály gyűjtését. Bartók Béla és Kodály Zoltán a székely nép között talált rá a legértékesebb, legtisztább régi stílusú dallamokra. Itt találkoztak a népdal előadásának természetes, kemény, sallangtalan átélést mutató előadásával. „Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy kettőjük zeneszerzői stílusa, nyelve, élményanyaga is erősebben a magyar népzene keleti dallamjárásában, az erdélyi és bukovinai gyűjtésekben gyökerezik.” – írja Olsvai Imre a kötet utószavában.

A kiadványban a már ismert bukovinai székely népdalok sok változatával találkozhatunk. De ezek a változatok, azt hiszem, saját színeikkel, fordula-

taikkal, egyéni díszítésmódjukkal csak gazdagítják a székely, és azon belül a magyar népkultúrát.

Az öt bukovinai székely falu lakóit, azok leszármazottait megtalálhatjuk Baranyában, Tolnában, Bácskában és Pest környéki otthonaikban. Aki élő előadásban, a helyszínen szeretné hallani ezeket a dalokat, kevés fáradsággal eljuthat hozzájuk, hiszen a legtokéletesebb kottakép sem pótolhatja a hangzó élményt.

Megéri a fáradságot!

Budai Ilona

Kilenc kéve hány kalangya?

*(Kriterion, Bukarest,
1982. 286 old.)*

Duka János csikszeredai pedagógus tanfelügyelőként, majd nyugdíjasként évtizedekig járta a Székelyföldet és gyűjtötte az anekdotákat, falucsúfolókat, tanítóktól és parasztemberektől egyaránt. A szövegeket nem szó szerinti hűséggel jegyezte le vagy vette magnetofonszalagra, hanem – mivel maga is adomázni szerető ember – saját szavaival írta le. Ebből a voltaképpen nem szaktudományos célokat szolgáló, de szívderítően szellemes és vidám, több ezret kitevő gyűjteményből válogatta ki, csoportosította és látta el bevezetővel Vöő Gabriella ezt a kötetet, nem a folklórkutatás, hanem a nagyközönség számára. A kötet célja a jókedvre derítésen túl a székelyek jellemzése sajátos humorukkal. Nem „göbéságokat” tartalmaz, ezt a köztudatban a székely gondolkodás velejárájának tartott édeskés, hamis humort, hanem ennek a visszavágó készségére és megnevetetni tudására joggal büszke néprajzi csoportnak sajátos eszefjárására és gazdag, fordulatok magyar nyelvismertére annyira jellemző verbális humort, mely anélkül érezheti a tréfálkozó szellem fölényét, hogy az a megtréfálttal szemben sértő lenne. A falucsúfolók sem a kigúnyolt ostobaságát, elmaradottságát teszik gúny tárgyává, hanem a más milyenségét. Már Jókai is észrevette, hogy a székely paraszt voltaképpen tetteti az ostobaságot, ily módon akar ellenfeleivel szemben fölénybe kerülni, s ez gyakran sikerül is neki. Egy alkalommal a Székely Körvasúton utazva, a termes kocsi utazóközönsége ilyenféle anekdotákkal mulattatta és tromfolta le egymást, s a kívülálló a nevetéstől könnyeit törölgetve szállt le a vonatról. Kitűnő ötlet volt Vöő Gabriellától a székelyeket humorukkal jellemezni, mert ez valóban nagyon jellemző rájuk. A jellemzést szemben az olvasóra bizza, a szövegek csoportosítása segítségével, részben ő maga végzi el a kötet bevezetőjében. A szakszerű bevezető és a jó csoportosítás voltaképpen ellentmond annak a szerény megállapításnak, hogy ez a kötet kizárólag a nagyközönségnek szól. A folklórkutató – amellet, hogy pompásan mulat – to-

vábgondolhatja a bevezetőben kifejtett gondolokat, és maguknak a szövegeknek a segítségével folytathatja és finomíthatja az elemzést és a jellemzést. Megszivlelendőnek tartom Vőd Gabriellának azt a javaslatát, amely szerint kívánatos volna, hogy többi néprajzi csoportunkat – pl. a palócokat – is

megkíséreljük jellemezni a saját humorával, anekdotáival, adomáival. Olyan tulajdonságok kerülnének ily módon felszínre, melyek más kutatási területet vizsgálva, minden valószínűség szerint a háttérben maradnának.

Kovács Ágnes

HÍREK

A füzeggyarmati Csánki Dezső Helytörténeti Kör 1983. október 17-én ünnepi megemlékezést tartott Molnár Nagy Sándor irodalomtörténész születésének 125. évfordulója alkalmából.

Nagy Sándor 1858. november 15-én Füzeggyarmaton született. Édesapja falusi paraszti iparos, molnármester és egyházi volt. Nem voltak tősgyökeres gyarmatiak, Irinyből jöttek a faluba, s nevük elé a ragadványnév az édesapja mestersége után került. Molnár Nagy Sándor az elemi iskoláit szülőfalujában, Füzeggyarmaton kezdte el, gimnáziumi tanulmányait Békésen kezdte meg, majd Késmárkon folytatta, s végül a fővárosban fejezte be. Mint végzett „bölcseleti hallgatót”, a Magyar Nemzeti Könyvtárnál gyakornokul alkalmazták, és a kéziratgyűjteményekhez osztották be, ahol könyvtártudományi, kéziratnani, bibliográfiai témákkal foglalkozott.

Öt éven át szorgalmas munkatársa volt a Magyar Könyvszemlének. Cikkei jelentek meg a Magyar Nemzeti Múzeumban, a Magyar Könyvszemlében (Horváth István kéziratjai, 1883), a Turulban (Heraldikai és sphragistikai kéziratok, 1883), a Ludovika Akadémia Közlönyében (Hadügyünk állapota, I. Lajos korában 1342–1382-ben, 1884), az Egyetemes Philológia Közönlönyében (Adalékok a XVI–XVII. századi elbeszélő költészetünk irodalmához, 1885). Több könyve is megjelent.

Molnár Nagy Sándor fiatalon, 1886. június 20-án halt meg véletlen baleset „Szent Gellért hegyről lebukás következtében”. A megemlékezés során arra gondolhatunk, hogy mire is vihette volna, ha 28 éves korában meg nem hal. (Borbíró Lajos)

Honismereti szakkörök találkozója Debrecenben. 1983. október 16-án tapasztalatsere-jellegű nyílt szakköri foglalkozást tartott a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Gyakorló Általános Iskolájának II. Rákóczi Ferenc Honismereti-Műemlékvédő Szakköre. A rendező szakkör az elmúlt évtizedekben rendszeresítette ezeket a foglalkozásokat, de ennyi vendég eddig még nem szerepelt együtt. A hat szakkör tagjai és a vendégek megtöltötték a Déri Múzeum dísztermét. Debrecenből és Hajdú-Bihar megyéből sok szakkörveztő vett részt a seregszemlén.

Dr. Szamosújvári Sándor, honismereti szakfelügyelő, megnyitó beszéde után a hajdúszoboszlói 5. sz. Általános Iskola honismereti szakköre diákepeken mutatta be Szoboszló műemlékeit és szobrait. A hajdúszovátai Maklári Pap Mór Honismereti Szakkör pedig a hajdúszovátai kótszegi csöszházról, annak helyreállításáról és népi műemlékké nyilvánításáról és a műemlék templomerdőfal helyreállításáról tartott ismertetést. A rendező szakkör tagjai a zánkai műemléki-múzeumi és a biharkeresztesi megyei honismereti táborok tapasztalatairól tartottak színes élménybeszámolót. Közben a szakkör tagjai zongora- és hegedűszámokat mutattak be. A debreceni Landler Jenő Szakközépiskola honismereti szakköre a szakkör történetét és eredményeit ismertette. A hajdúszoboszlói úttörőház honismereti szakköre a néprajzi és történelmi gyökerekkel rendelkező szilveszteri csergetést és szokásokat adta elő. A Tóth Árpád Gimnázium honismereti szakköre az ősi diákvárosok találkozásán nagy sikerrel bemutatott Barátságban az erő című, diák hagyományokkal foglalkozó darabot vitték színpadra. A találkozó igen eredményesnek és hasznosnak bizonyult. (Dr. Szamosújvári Sándor)

Csipke Gömörből (Hornyák László rajza)